

Məlik Şıxbala oğlu Məlikov
melikmelikov1960@mail.ru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

VİTAGEN TƏHSİL ANLAYIŞI VƏ TƏHSİLDƏ HOLOQRAFİK YANAŞMA

Xülasə

Məqalədə "məllim-şagird" münasibətləri təhlil olunur. Bu öz-özünə yaranan bir reallıq deyil. Bu cür münasibətin əsasını yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq ciddi təşkil olunan pedaqoji proses təşkil edir. "Məllim-şagird" münasibətləri mənəvi-psixoloji səpkidə qurulmalıdır. Lakin həтта funksional baxımdan da bu münasibətin genişlənməsi və möhkəmlənməsi mümkündür.

Açar sözlər: Vitagen təhsil, həyati təcrübə, differensiallaşma qiymətləndirmə, qurulma, holoqrafiya, hologram, holoqrafik yanaşma, vitagen proyeksiya, konstruktiv proyeksiya, vitagen informasiya

The concept of vitagen education and the holographic approach to education

Summary

The article discusses the issue of cooperation "teacher-student". The author says that this is a reality that arises, however, not by itself, not spontaneously, but according to the strict laws of a pedagogically organized process, taking into account the age and capabilities of students. He comes to the conclusion that cooperation between teacher and student is possible and necessary on a moral and psychological level. However, even at the functional level, regardless of the age of the students, it can "grow flesh" in the framework of the usual pedagogical process.

Key words: Vitagenic education, life experience, assessment, differentiation, design, holography, hologram, holographic approach, vitagenic projection, constructive projection, vitagenic information

Vitagen təhsil ideyası XX əsrin 90-cı illərin sonlarında A.S.Belkin tərəfindən irəli sürülmüşdür. Müəllif onun yaranma səbəbləri arasında, ilk növbədə, pedaqogika elmində öz təsdiqini tapmış, əməkdaşlıq və təhsil prosesi iştirakçılarının subyekt-subyekt münasibətlərinə əsaslanan pedaqoji qarşılıqlı fəaliyyət konsepsiyası ilə reallıq arasındakı ziddiyyətləri göstərir. Müəllimlər bilikləri öyrədənlər, ünsiyyət quranlar və transformasiya edənlər rolunu oynayırlar, şagirdlər sə bilikləri qəbul edənlər, mənimsəyənlər və təkrarlayanlar, yəni müxtəlif dərəcədə və səviyyədə əldə etdikləri bilikləri mənimsəyir və ifadə edirlər. Belə şəraitdə həqiqi əməkdaşlıqdan danışmaq demək olar ki, mümkün deyil, çünki bu təhsil prosesində şagirdlərin yalnız obyektiv mövqeyini nəzərdə tutur.

Bu vəziyyətdən çıxış yolu şəxsin həyat təcrübəsinin, onun intellektual və psixoloji potensialının aktuallaşdırılmasına (tələbinə) əsaslanan - vitagenik təhsil ideyasının həyata keçirilməsində tapıla bilər. Nəzəri baxımdan "həyati təcrübə" və "yaşam təcrübəsi" anlayışlarını ayırmaq vacibdir.

A.S.Belkinə görə həyati təcrübə, şəxsin özü tərəfindən yaşanmayan, yalnız həyat və fəaliyyətin müəyyən tərəflərini bilməsi ilə əlaqəli, lakin onun üçün yetərincə dəyəri olmayan vitagen informasiyadır. Yaşam (vitagenik) təcrübəsi, şəxsin fərdi mülkiyyətinə çevrilmiş, adekvat vəziyyətlərdə reallaşmağa (tələb olunmağa) daim hazır vəziyyətdə olan uzunmüddətli yaddaş ehtiyatlarına çevrilmiş vitagen informasiyadır. Onlar insanın yaşadığı və onun üçün yetərli dəyər olan ağılın, duyğuların və davranışların yaddaşları ilə bağlı düşüncələrin, duyğuların, hərəkətlərin bir araya gəlməsidir.

Həyati təcrübənin vitagen təcrübəyə keçidi aşağıdakı şərtlərə riayət olunmaqla təmin olunur: həyat təcrübəsi sosial və dəyər əhəmiyyətinə malik olmalı, keçmişin yaddaşında qalmalı deyil, həm də keçmiş səhvləri və nailiyyətləri nəzərə alaraq gələcəyin qurulmasına kömək etməlidir; ontoloji olmalıdır, yəni. əvvəlki nəsilin təcrübəsini daxil edin. Eyni zamanda, həyati təcrübənin artırılması dayanmamalı, davamlı bir proses olmalıdır.

Elmi baxımdan vitagenik informasiyaların vitagen təcrübəyə keçid prosesi aşağıdakı mərhələlərdən və səviyyələrdən ibarətdir.

Birinci mərhələ, bölünməmiş, differensiallaşmamış vitagenik informasiyaların ilkin qavrayışıdır.

İkinci mərhələ qiymətləndirmə - filtirdən keçmədir. Şəxsiyyət filogenezdə, yəni ümumbəşəri qnostik mövqelərdən, sonra ontogenezdə, yəni fərdi əhəmiyyətli mövqelərdən alınan məlumatların əhəmiyyətini müəyyən edir. Informasiyaların yoxlanılması ontogenetik olaraq baş verir.

Üçüncü mərhələ qurulmadır. Şəxs bu məlumatları təxmini "saxlama" müddəti ilə əzbərləmək üçün ya kortəbii, ya da düşüncəli halda yaddaşında saxlayır. Onların ömrü əhəmiyyəti, həyatı və praktiki oriyentasiyası ilə təyin edilir. Bu da onun assimilyasiya səviyyəsini müəyyənləşdirir.

- Birinci əməliyyat səviyyəsidir. Zəif əzbərləməyə əsaslanır. Bu informasiya şəxsin təhsil prosesində özünü realizə işində ən az əhəmiyyət kəsb edir. "Hər ehtimala qarşı" əzbərləmək.

- İkinci funksional səviyyədir. Məlumatların daha uzun müddət saxlanması üçündür. Seçim vəziyyətində istifadə olunur.

- Üçüncü əsas səviyyədir. Təhsil prosesində özünürealizə üçün ən böyük əhəmiyyəti olan uzunmüddətli əzbərləmədir. Səviyələr daim bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə ola bilər, bir-birinə keçə, müxtəlif dərəcələrdə əhəmiyyət qazana bilər.

A.S.Belkinin vitagen təhsil haqqında ideyasını inkişaf etdirərək N.O.Verbitskaya böyükklər üçün vitagen (həyat) təcrübəsinə əsaslanan təhsil nəzəriyyəsini və texnologiyasını inkişaf etdirdi. O öz əsərində insanın mənimsədiyi vitagen informasiyaların əhəmiyyətini vurğulayır, qeyd edir ki, ətraf aləmə dair əvvəlcədən əldə edilmiş qeyri-elmi biliklərin insan üçün etibarlı bir mənbə olduğuna inanır və sonradan onun tərəfindən qəbul edilən yeni məlumatlar mövcud olan biliklərin prizmasından qəbul edilir.

Vitagen təcrübə ilə həyatı təcrübə arasındakı fərqləri ortaya qoyan N.O.Verbitskaya, həyatı təcrübənin bilik, bacarıq, bacarıqların müəyyən şəkildə toplanması və qorunması olduğunu iddia edir. Vitagen təcrübə yığılma ilə xarakterizə edilə bilməz, oyenilmədir, dəyişiklikdir, yaradılışdır. Həyat təcrübəsi insanın həyat fəaliyyətinin nəticəsi kimi təfsir edilə bilərsə, vitagen təcrübə həyatın davamlı yaradılma prosesidir. Bu zaman, həyat təcrübəsi vitagen təcrübə əldə etmək üçün əsasdır. Amma Verbitskaya hesab edir ki, vitagen təcrübənin çətin bir yenidənqurma, islahatlar və modernləşmə olmadan təhsil prosesini humanist və humanitar məzmunla doldura bilən insani mənbədir.

Vitagen təhsil nəzəriyyəsinin məntiqi davamı A.S.Belkin-nin təklif etdiyi holoqrafik yanaşma təşkil edir. Bu yanaşma elmlərə inteqrasiya prosesinin təsiri altında pedaqogikaya daxil olmuşdur. Elmlərin inteqrasiyası tamamilə təbii bir qanunauyğunluqdur, lakin nəzərə alınmalıdır ki, texnologiyaların digər elmlərdən ötürülməsi həmişə uğurlu olmur: xüsusi terminlərin yeni şərtlərə uyğunlaşması çətin və çox vaxt təhrif olunmuş məna verir.

Fizikada holoqrafiya, hər hansı bir təbiətdəki dalğaların və hər hansı bir tezlik aralığının müdaxiləsinə əsaslanan, obyektin görüntüsünü əldə etməyə imkan verən dalğa sahələrini yazılma, ifadə olunma və dəyişdirmə metodudur. Hologram-obyekt haqqında tam məlumat ehtiva edən və işığa həssas bir səthdə sabitlənmiş, dalğaların interferensiyası nəticəsində yaranan cismin üç ölçülü görüntüsüdür.

A.S.Belkinin nöqtəyi-nəzərinə, pedaqogika elmdə holoqrafik yanaşma, ətraf aləmin və həyat təcrübəsi fondunun çoxölçülü xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, biliklərin həcmli, çoxölçülü öyrənilməsinə yönəlmiş metodlar, texnologiyalar sistemi deməkdir.

Holoqrafik yanaşma – öyrənilən biliyin məzmununun ən azı üç proyeksiyanı mərkəzə yönəlmiş vektorlarla birləşən həcmli açıqlanması prosesidir.

Vitagen proyeksiya, yeni biliklərin təqdimatına hazırlaşmaq üçün müəllimin tədris prosesində tələb etdiyi vitagen məlumatdır.

Didaktik proyeksiya, şagirdlərin vitagen informasiyalardan istifadə edən müəllimdən gələn elmi məlumatlardır.

Konstruktiv proyeksiya hər hansı bir əlavə mənbədən gələn məlumatdır: başqalarının vitagen təcrübəsi, kitab, media, sənət əsərləri və s.

Bu, həm tədrisə, həm də vahid təhsil prosesi çərçivəsində tərbiyəyə aiddir.

Pedagogikada holoqrafik metod ideyasını inkişaf etdirən İ.D.Vopjenikova holoqrafiyanı təhsil obyektlərini modelləşdirmək üçün pedaqoji metod kimi qəbul edir. Pedagogikada holoqrafik metodu üç məlumat dalğasının bir nöqtəsində - üç əsas mənbədən gələn siqnalın - öyrənilən obyektə və pedaqoji prosesin subyektlərindən gələn bir siqnal və birləşdirmə yolu ilə modelləşdirilmiş təhsil obyektinin üç ölçülü görüntüsünü (hologramı) əldə etmək üsulu kimi müəyyənləşdirir.

İ.D.Vopjenikova hesab edir ki, tədris prosesində hologramın keyfiyyəti bir sıra amillərdən asılıdır. O, aşağıdakı amillərə daxildir:

1) obyektədən gələn məlumatların keyfiyyəti (burada müəllim həlledici rol oynayır);

2) müəllimin obyekt haqqında məlumatının dərinliyi, inandırıcılığı və cazibəsi (tələbələrin şüuruna hərtərəfli çoxölçülü təsir göstərmək, obyektə statik və dinamikada göstərmək, digər və ya oxşar obyektlərlə müqayisə və müqayisə və s.) Texniki vasitələrdən, əlavə məlumat mənbələrindən məharətlə istifadə etmək;

3) şagirdlərin şəxsi xüsusiyyətləri: duyğu qabiliyyətlərinin, təxəyyülün, psixi inkişaf dərəcəsi; həyat təcrübəsindən istifadə etmək bacarığı; obyektədən və müəllimdən alınan məlumatları qəbul etməyə, emal etməyə, qiymətləndirməyə, şərh etməyə hazır olmaq; fikirlərini öz-özünə düzəltmək bacarığı;

4) tədris obyektinin bütün ölçüləri və təzahürlərində, fərqli bir baxış bucağında təmsil olunması mümkün edən müxtəlif texnologiyalar, metodlar, üsullar, forma və vasitələrin dozadan istifadə edilməsini əhatə edən bir təhsil obyektinin modelləşdirilməsinə çoxölçülü yanaşma.

İndi təhsil prosesindəki holoqrafik metodun texnologiyasına müraciət edək (A.S.Belkin). İlk texnologiya olaraq müəllif həyat təcrübəsinin retrospektiv analizini, təhsil prosesindəki əlaqələrinin açıqlanması ilə təsvir edir. Bu texnologiya, şagirdlərin təhlil dəyərləri ilə vitagen məlumat tədarükü ilə əlaqələndirilməsi və təhsil məqsədləri üçün zəruri nəticələr çıxarmaq üçün analitik bacarıq və bacarıqlarından istifadə etmək lazım olduğu hallarda istifadə olunur. A.S.Belkin hesab edir ki, avtobioqrafik həyan səhnələrindən bəhs etmək uşaqlar üçün o vaxt faydalı ola bilər ki, müəllimin şərh zamanı təqdim olunan informasiyalar öz və ya başqasının tərcümeyi-halından müəllimin təqdimatında ki informasiyalar təhsil əhəmiyyətini təsdiq və ya inkar etsin.

Bu texnologiyadan istifadə edərkən, demək olar ki, vitagen və təhsil bilikləri arasında uyğunsuzluq olur. Bu uyğunsuzluğun dərəcəsi fərqli ola bilər: təsadüfdən rədd, inkar və qarşılıqlı kənarlaşdırma.

Vitagen informasiyaların seçilməsinin əsaslarını da izah etmək lazımdır, çünki heç bir vitagen informasiya şagirdlərin davranışında müsbət dəyişikliklərə kömək etməyəcəkdir. Vitagen informasiyaların seçilməsi üçün aşağıdakılar vacibdir:

- vitagen informasiyalar sosial baxımdan əhəmiyyətli olmalıdır və ümumbəşəri dəyərlərlə əlaqəli olmalıdır;
- vitagen informasiyalar həm obyektiv, həm də subyektiv xarakterli çətinliklərin aradan qaldırılması ilə əlaqəli çətin həyat şəraitində insan davranışının nümunələrini ehtiva etməlidir;
- vitagen informasiyalar, hədəfə çatmağın yolları ilə nəticə arasındakı əlaqəni izləməyə imkan verməlidir (üstəlik, bu yollar və ya nəticəyə çatma yolları ictimai olaraq təsdiqlənməlidir);
- vitagen informasiyalar, öz uğursuzluqlarının səbəblərinin dərk edilməsinə və başa düşülməsinə kömək etməlidir;
- vitagen informasiyalar uşağın emosional sahəsinə müsbət təsir göstərməli, qürur, heyranlıq hissi yaratmalı, eyni zamanda nikbin bir perspektiv, özünə inam ruhlandırılmalı, uşağın istək səviyyəsini yüksəltməlidir;
- Vitagen informasiyalar aktiv hərəkətlərə səbəb olmalıdır, yəni konstruktiv və proyektiv xarakter daşımalıdır.

Tərbiyə prosesində vitagen informasiyaların istifadəsinə əsas yanaşma, müxtəlif mövqelərdəki vitagen məlumatları nəzərdən keçirməyimizə imkan verən, bu məlumatları müxtəlif rəqurslardan təqdim edən və həcmli görmə qabiliyyətini təmin edən çoxölçülü-holoqrafik yanaşma olmalıdır. Bütün bunlar son nəticədə vitagen informasiyaların pedaqoji potensialının artırılmasına kömək edir.

Vitagen informasiyalara çox ölçülü holoqrafik yanaşma aşağıdakıları bildirir:

- insanın hər bir hərəkəti və ya əməli fərqli mövqelərdən (cəmiyyətin mövqeyindən, yaxın mühitdən, insanın özündən) düşünülməlidir;
- vitagen informasiyaların təqdimatı müxtəlif yollarla (əyani, şifahi, texniki) həyata keçirilməlidir;
- məlumat təqdimetmə forması emosional cəhətdən zəngin və bədii olmalıdır (mümkünsə);
- hərəkət və ya insanın əməli şərh edərkən müxtəlif yanaşmalardan istifadə etmək lazımdır (sosiosentrik, antroposentrik və s.).

Beləliklə, vitagen təcrübə, adekvat vəziyyətlərdə reallaşmağa daim hazır vəziyyətdə olan şəxsin mülkiyyətinə çevrilmiş, uzunmüddətli yaddaş ehtiyatlarına əlavə olunmuş vitagen informasiyalar kimi başa düşülə bilər. İnsanın yaşadığı və onun üçün yetərli dəyər kəsb edən düşüncələrin, duyğuların, hərəkətlərin bir araya gəlməsidir və ağılın, duyğuların və davranışların yaddaşları ilə əlaqələndirilir.

Ədəbiyyat

1. Белкин А.С. Возрастная педагогика – Екатеринбург, 1999, 271 с.
2. Белкин А.С. Голография как педагогический метод моделирования образовательных объектов // Пайдея, 2004, № 3, с. 6-11.
3. Белкин А.С. Педагогическая конфликтология. Екатеринбург, 1994.
4. Белкин А.С. Знаете ли вы своего ребенка. Екатеринбург, 1994.
5. Белкин А.С. Основы педагогических технологий: Краткий толковый словарь. Екатеринбург, 1995.

Rəyçi: dos. T.Ağayeva

Göndərilib: 29.10.2020

Qəbul edilib: 30.10.2020